

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 06 лютого 2006р. № 106 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Волинець Л. Соціальні проблеми дитинства в сучасній Україні / Л. Волинець // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 3 – С. 34–38.
7. Карпенко О. Законодавче забезпечення сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за законодавством України / О. Карпенко // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 3 – С. 58–60.
8. Під опікою та піклування перебувають понад 63 тисячі дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської турботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article;jsessionid=070807083171E12CBD543C3DE73280B5?art_id=126725&cat_id=45327
9. Що означають терміни "опіка", "піклування"? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://teacher.at.ua/publ/shho_oznachajut_termini_quot_opika_quot_quot_pikluvannja_quot/11-1-0-6805

УДК 376.64: 364.07

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НЕПОВНІЙ РОДИНИ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Синякова В.Б., аспірант

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

У статті обґрунтовано актуальність вивчення неповної родини як інституту соціалізації, проаналізовані причини цього соціального явища, виявленні негативні фактори виховання дітей у неповних родин; визначені умови вдосконалення процесу виховання в неповних родин, проаналізовані технології роботи з дітьми в неповних .

Ключові слова: неповна родина, соціально-педагогічна робота, соціально- педагогічна допомога.

Синякова В.Б. ОРГАНИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ НЕПОЛНОЙ СЕМЬЕ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ / Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Украина.

В статье обоснована актуальность изучения неполной семьи, как института социализации, проанализованы причины этого социального явления, изучены негативные факторы воспитания детей в неполных семьях; определены условия совершенствования процесса воспитания в неполной семье, проанализированы технологии работы с детьми в неполных семьях.

Ключевые слова: неполная семья, социально-педагогическая работа, социально –педагогическая помощь.

Suniakova V.B. THE ORGANIZATION OF THE SOCIALLY-PEDAGOGICAL HELP TO THE INCOMPLETE FAMILY IN EDUCATION OF CHILDREN / National Pedagogical University named M. P. Dragomanov, Ukraine.

In article the actuality of study of incomplete family as socialization institute is grounded, the reasons of this social phenomenon, are studied negative factors of education of children in incomplete families is proved; perfection conditions process of education in incomplete family are defined, technologies of social works with children in incomplete families are analysed.

Key words: incomplete family, socialy-pedagogical work, socialy-pedagogical help.

Як відомо, родина – основний соціальний осередок суспільства. Саме в родині формується той світогляд, що людина пронесе через увесь свій життєвий шлях. На жаль, не всі діти виховуються в повних родин, де є мати та батько. Значна частина родин є неповними. Це питання є актуальним оскільки, діти, що ростуть у неповних родин, є такими ж членами суспільства, мають ті ж права, що й всі інші люди. Ці діти виростуть та вступлять у самостійне життя. Вони будуть працювати, брати участь у суспільному житті, створювати свої родини та виховувати вже своїх дітей. І, щоб забезпечити соціалізацію дітей із неповних родин, дати їм можливість реалізувати себе в житті, необхідна технологія роботи з такими дітьми, яка б забезпечувала реалізацію вищевикладених положень.

Фахівці різних галузей науки все частіше звертають увагу на специфіку стану і статусу в нашому суспільстві неповних родин. І цей інтерес цілком виправданий, оскільки саме в цих родин зосереджена значна кількість населення, у якого не склалися природні сімейно-шлюбні умови життя. Провідними дослідниками родини, що заклали її теоретичні основи, є Т. Алексеєнко, М. Докторович, В. Костів,

О. Максимович, І. Пеша, М. Стельмахович, М. Фіцула, М.Мацковський, А.Харчев та ін. Сучасні питання трансформації життєдіяльності родини висвітлюють у своїх працях А. Артюхов, І.Бестужев-Лада, А. Вишневський, С. Голод, І.Калабіхіна та ін. Аналіз літератури показав, що вивченням проблем виховання в неповних родинах займаються І.Демет'єва, Н.Зубарева, М. Костенко, Л. Лунякова й інші.

Метою даної статті є вивчення неповних родин, характеристика причини цього соціального явища, виявлення негативних факторів, виховання дітей в неповних родинах; визначення умов вдосконалення процесу виховання в неповних родинах, вивчення порядку та правил організації соціально-педагогічної допомоги неповній родині у вихованні дітей, аналіз технології роботи з дітьми в неповних родинах.

В. Сисенко вказує, що неповна родина – мала група із частковими, неповними зв'язками, де немає традиційної системи відносин: мати – батько, батько – діти, діти – бабусі й дідусі [8]. І.Калабіхіна характеризує неповні родини, як родини, що мають серйозні матеріальні проблеми, оскільки вони найбільше залежать від соціальної підтримки держави [7]. Неповні родини називають ще «материнськими», а жінку, що виховує дитину (дітей) без батька – «самотня мати».

Неповна родина – реальність, яку важко не помітити. В умовах кризової трансформації українського суспільства неухильно зростає кількість неповних сімей. Уже сьогодні, згідно зі статистичними даними, їх близько 18 %: із 13,5 млн. сімей, що проживали в Україні на початку 2010 року, 2,3 млн. сімей є неповними: дітей виховує тільки один із батьків. Аналіз соціального паспорту гімназії №2 м. Біла Церква за період 2004–2011 рр. теж підтверджує цю сумну статистику (табл.1):

Таблиця 1 – Соціальний паспорт гімназії №2 м. Біла Церква за 2004–2011 рр.

	2004–2005	2005–2006	2006–2007	2007–2008	2008–2009	2009–2010	2010–2011
Всього дітей	531	495	441	428	419	410	405
Хлопчиків	274	269	260	289	268	265	263
Дівчаток	258	226	181	139	151	148	142
Дітей-сиріт	2	1	1	–	–	2	3
Дітей, позбавлених батьківського піклування	5	1	1	1	1	1	–
Дітей-інвалідів	8	7	6	4	7	6	3
Кількість багатодітних сімей / дітей з цих сімей	18	16	8	7	8 / 9	19	27
Напівсироти	26	29	23	24	23	19	15
Кількість неповних сімей	65	88	60	55	60	73	80

Відсотково кількість неповних родин відображено вна діаграмі (рис 1). З неї видно, що практично незначне зниження (на 4%) неповних родин у 2006–2008 рр., після економічної кризи, що відобразилася і на Україні, має стійку тенденцію до зростання. Лише за останній рік вона становить 2%, а порівняно зі складним 2005 р. – цілих 7%.

Можна зробити висновок, що кількість неповних родин не тільки не знижується, а й має постійну тенденцію до росту. Причини, через які хтось із батьків (у більшості випадків мати) змушений виховувати дитину самотужки можуть бути різними. Однак основними причинами збільшення неповних родин є: збільшення кількості розлучень, позашлюбні народження, збільшення смертності чоловіків. Серед проблем неповних родин особливо гострою є проблема її функціонування як інституту соціалізації дітей. Сьогодні в кожній п'ятій родині з неповнолітніми дітьми відсутній один із батьків [4].

Неповна родина, як і будь-яка родина, взагалі, покликана виконувати таку важливу функцію, як виховну. Процес виховання у неповній родині, звичайно, деформований. Діти із неповних родин відчувають потребу в певному соціальному статусі, хочуть мати обох батьків. При розриві відносин батьки часто займають протилежні позиції у справі виховання, що, безсумнівно, позначається на дітях. Такі діти звичайно гірше адаптуються в соціальному середовищі.

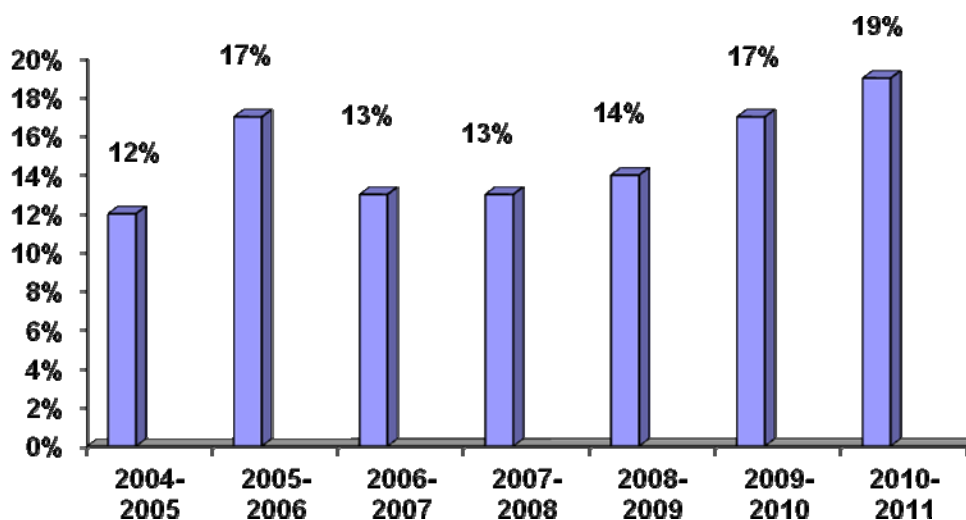

Рис.1 Динаміка чисельності неповних родин

М. Соловійов говорив, що батько, виходячи зі своїх потенційних можливостей, не менш обдарований вихователь, ніж мати. До своєї виховної функції він так само, як і мати, підготовлений природою та суспільством. По-перше, у батька врівноважена нервова система. Він менше віддає розпоряджень дітям і менше скасовує їх. По-друге, вихователі необхідно мати більший обсяг різноманітної інформації. Обсяг подібної інформації в нього найчастіше не менший, ніж у матері, а навіть більший. По-третє, для виховання дітей необхідний час, який вихователь може приділяти безпосередньо вихованню. Такого часу в батька часто набагато більше, ніж у матері [6]. Таким чином, можна константувати, що виховання дитини без батька є неповноцінним.

Ще одна важлива проблема неповних родин – поєднання професійної та батьківської ролей при мінімалізації виконання останньої. В умовах неповної родини гострим є питання догляду за дітьми, жінка буває змушена залишати дітей самих або з малознайомими людьми. Зважаючи на проблеми неповної родини, мати припускає помилки у вихованні дитини. Ми виокремили найпоширеніші з них: гіперопіка – дитина і проблеми, пов'язані з нею, висуваються на перше місце в системі життєвих цінностей і орієнтацій (перебільшені форми любові); відстороненість матері від виховного процесу та надмірна матеріальна турбота; перешкода контактам дитини з батьком; двоєке ставлення до дитини, що проявляється в надмірній любові або в спалахах роздратування; прагнення матері зробити дитину зразковою, незважаючи на те, що в неї немає батька [3]. Причини таких ситуацій можуть бути різними, починаючи з безвідповідальності, надлишку примітивних інтересів, задоволенню яких дитина заважає, недоброчливого ставлення до дитини і аж до крайніх випадків: алкоголізму матері, безладності в сексуальних відносинах, проституції та інших формах асоціальної поведінки [3].

Недоліки виховання в неповній родині пов'язані також із впливом негативних економічних факторів. Неповні родини мають серйозні матеріальні проблеми, оскільки вони залежні від соціальної підтримки держави. 91% підлітків, що виховуються в неповних родинах вважають найгострішими саме матеріальні проблеми в родині.

Неповнота родини збільшує ризик того, що діти, які виростили в ній, не зможуть створити власну повноцінну сім'ю. За різними оцінками, від 38,5% до 63% матерів-глав неповних родин самі виховувалися в таких родинах [2], тому, незважаючи на величезне бажання створити родину, гармонійний шлюб таких дітей у майбутньому часто не реалізовується. Слід також зазначити, що всі ці несприятливі фактори негативно позначаються на фізичному та психічному здоров'ї дітей [7].

Таким чином, недоліки виховання в неповній родині це, насамперед, наслідок обмеження в матеріальних ресурсах та низького соціального статусу такої родини.

Для того, щоб не допустити формування в характері дитини, яка виховується в неповній родині, негативних рис, потрібно дотримуватися низки умов у процесі виховання. По-перше, для того, щоб дитина, яка виховується в неповній родині, гармонійно розвивалася, матері необхідно звернути увагу на власні слова та вчинки, на побут родини, враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини, і на основі цього будувати свою систему виховання. Велику увагу варто надавати формуванню особистісних

якостей дитини, дозволяти дитині спілкуватися з батьком, що відіграє значну роль у формуванні та розвитку дитини (за умови, що батько не є асоціальним елементом суспільства та сам бажає брати участь у вихованні дитини) [1].

Метою соціально-педагогічної допомоги неповній родині у вихованні дитини повинно стати надання допомоги дитині в процесі її соціалізації та створення умов для її самореалізації в суспільстві [3]. Для досягнення поставленої мети соціальному педагогу ва роботі з неповними родинами необхідно:

- вивчати особистість дитини та вплив соціального середовища на її формування;
- прогнозувати розвиток проблеми та її вирішення в процесі розвитку й виховання дитини;
- організувати взаємодію всіх членів неповної родини на основі діалогу;
- допомагати у виправленні помилок виховання, що негативно впливають на розвиток особистості дитини;
- інформувати про правові заходи захисту неповної родини;
- надавати допомогу в сфері емоційно-психологічного здоров'я;
- формувати морально-правову стійкість членів неповної родини.

Крім того, фахівець, що працює з неповними родинами, повинен інформувати її членів про важливість і можливі способи взаємодії батьків і дітей, розповідати про розвиток дитини, надавати педагогічні рекомендації щодо виховання дітей; консультувати з питань сімейного законодавства, з питань міжособистісної взаємодії в неповній родині, інформувати про існуючі методи виховання; роз'яснювати матері способи створення умов, необхідних для нормального розвитку та виховання дитини в неповній родині; захищати права дитини у випадку, коли доводиться зіштовхуватися з деградацією особистості матері [6].

Об'єктом впливу в неповній родині може бути дитина, батьки та родина в цілому. Діяльність фахівця, що здійснює соціально-педагогічну роботу з неповною родиною, як і з повною, повинна включати такі компоненти – освітній, психологічний, посередницький. Розглянемо кожен із них:

- освітній містить у собі два напрямки діяльності соціального педагога: допомога в навчанні та вихованні;
- психологічний містить у собі також два компоненти: соціально-психологічну підтримку й корекцію;
- посередницький компонент соціально-педагогічної допомоги містить у собі допомогу в організації, координації та інформування.

Нами встановлено, що під час здійснення соціально-педагогічної допомоги фахівцеві слід використовувати довгострокові та короткострокові форми роботи. Серед короткострокових форм варто звернути увагу на кризово-інтервентну та проблемно-орієнтовану моделі взаємодії [6]. Кризово-інтервентна модель роботи орієнтована на надання допомоги безпосередньо в кризовій ситуації, що може бути обумовлена змінами в життєвому циклі неповної родини. Такі несприятливі періоди пов'язані переважно з віковими кризами, відповідно в ці періоди в неповній родині підсилюються психолого-педагогічні проблеми.

При кризово-інтервентній моделі роботи застосовуються: безпосередня емоційна підтримка родини для того, щоб зменшити вплив стресової ситуації та мобілізувати зусилля родини на подолання кризи; освітня допомога, що полягає в наданні інформації, щодо етапів виходу з кризи та перспектив неповної родини. Доцільно застосувати в цьому випадку і метод індивідуальної бесіди. Крім того, неповна родина може бути залучена в програму сімейної терапії та навчальних тренінгів, метою яких є подолання комунікативних бар'єрів у спілкуванні між членами неповної родини та вирішенні прихованих проблем.

Проблемно-орієнтована модель спрямована на вирішення конкретних практичних завдань. Центром цієї моделі є – вимога професіонали здійснюють допомогу відповідно до проблем неповної родини. Проблемно-орієнтована модель працює за умови, що більшість проблем матері можуть вирішити самостійно. Провідним методом проблемно орієнтованої моделі є укладання договору між соціальним педагогом і неповною родиною або її конкретним представником. Під час укладання договору визначаються мета та завдання майбутньої життєдіяльності неповної родини. Роль соціального педагога – визначити термін виконання поставлених цілей. Спільна робота заохочує неповну родину брати активну участь у процесі вироблення умов, залучає її до процесу прийняття рішень.

Довгострокові форми роботи вимагають тривалого спілкування з клієнтом (від 4 місяців і більше) і базуються на психосоціальному підході. Основне завдання психосоціального підходу – змінити дану сімейну систему, адаптуючи її до виконання своєї специфічної функції, або змінити ситуацію – інші суспільні системи, або впливати на те й інше одночасно.

В умовах низької мотивації звернення неповних родин за соціально-педагогічною допомогою доцільно використовувати патронаж. Патронаж – одна із форм роботи фахівця, працюючого з родиною, що включає в себе відвідування неповної родини вдома з діагностичною, контрольною, адаптаційно-реабілітаційною метою. Патронаж дає можливість спостерігати неповну родину в природних умовах, що дозволяє одержати більше інформації [3].

Слід підкреслити, що проведення патронажу вимагає дотримання низки етичних принципів – принципу самовизначення неповної родини, добровільності прийняття допомоги, конфіденційності – тому варто інформувати неповну родину про майбутній візит і його завданнях. Патронажі можуть бути одиничними або регулярними залежно від обраної стратегії роботи з конкретною неповною родиною. Регулярні патронажі необхідні у відношенні асоціальних неповних родин, що дозволяє вчасно виявляти й протидіяти виникаючим кризовим ситуаціям [4].

Поряд із патронажем варто розглянути консультаційні бесіди як одну із форм роботи з неповною родиною. Працюючи з неповною родиною, можна використовувати найпоширеніші прийоми консультування: емоційне зараження, переконання, міні-тренінги та ін. [3]. При цьому консультаційна бесіда може бути наповнена різним змістом та виконувати різні завдання: освітні, психологічні, психолого-педагогічні. Якщо неповна родина не є ініціатором взаємодії з фахівцем, консультування може проводитися в завуальованій формі. Кінцева мета консультативної роботи – за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати внутрішні ресурси неповної родини, підвищити її реабілітаційну культуру та активність, відкоригувати ставлення до дитини.

Також можуть застосовуватися групові методи роботи з неповною родиною – тренінги. Тренінг – це сполучення багатьох прийомів індивідуальної та групової роботи і використовується при співпраці з неповними родинами, що мають дітей з проблемами психічного, фізичного чи соціального розвитку [4]. Освітні тренінги повинні бути спрямовані на розвиток умінь і навичок, які допомагають неповним родинам вчитися керувати своїм життям, спрямовують на формування життєвих цілей. Консультативна бесіда та освітній тренінг використовуються в довгострокових і короткострокових формах роботи.

Неповна родина має свої особливості, тому соціально-педагогічна робота з нею вимагає знання її характеристик: проблема окремого члена неповної родини є загальною проблемою для всієї неповної родини; неповна родина – система закрита, не кожний може туди увійти, навіть соціальний педагог; неповна родина автономна у своїй життєдіяльності. Фахівець по роботі з родиною не може вирішити за неї всі проблеми, він повинен лише активізувати її на вирішення сімейних питань, домогтися, щоб виникаючі проблеми усвідомлювались, та створювати умови для їх успішного вирішення. Фахівцеві, що здійснює соціально-педагогічну роботу з неповними родинами необхідно: вивчати особистість дитини, аналізувати вплив соціального середовища на її формування; прогнозувати розвиток проблем і шляхів рішення в процесі розвитку та виховання дитини; організувати взаємодію всіх членів неповної родини на основі діалогу; допомогти виправити помилки виховання, що негативно впливають на розвиток особистості дитини; допомогти матері та дитині з неповної родини знайти й реалізувати себе; інформувати про можливі правові міри захисту неповної родини; надати допомогу в сфері емоційно-психологічного здоров'я; формувати морально-правову стійкість членів неповної родини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко М. А. Помогая неполной отцовской семье / М.А. Костенко // Отечественный журнал социальной работы. – М., 2002. – №1. – С. 73–76.
2. Клупт М. А. От поколения – к поколению / М. А. Клупт // Современная семья. – М., 1982. – С. 3–12.
3. Николаева Я. Г. Проблемы воспитания детей в неполных семьях в Российской Федерации (на примере Чувашской Республики) / Я.Г.Николаева – Чебоксары: Издательство Чувашского университета, 2004. – С. 19–20.
4. Марковская И. М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми / И. М. Марковская. – СПб. : Питер, 2000. – 117 с.
5. Мудрик А. В. Воспитание как социальная проблема / А. В. Мудрик, А. Ю. Тупицын // Семья в России. – 1999. – № 1–2. – С. 100–110.
6. Соловьев Н. Отец в современной семье, как предмет социологического исследования / Н. Соловьев // Отец в современной семье. – Вильнюс, 1998. – С. 123–129.
7. Соколова Е. Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е. Т. Соколова. – М., 1989. – С. 192–201.
8. Сысенко В. А. Разводы: динамика, мотивы, последствия / В. А. Сысенко // Социологические исследования. – 1998. – №2. – С. 12–15.